

БІЯГРАФІЧНЫ АЎТАР І НАРАТАР У ТВОРЫ С. ПІЛЬШТЫНОВАЙ «АВАНТУРЫ МАЙГО ЖЫЦЦЯ»

М. А. Комлік

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;
marya.komlik@yandex.by; навук. кір. – В. П. Крычко*

У рабоце разглядаецца адрозненне паміж такімі тэрмінамі як «біяграфічны аўтар», «абстрактны аўтар», «наратар» і «фіктыўны наратар», даецца іх азначэнне. Упершыню праводзіцца стылістычны аналіз моўных асаблівасцей помніка мемуарнай літаратуры XVIII ст. «Авантуры майго жыцця» Саламеі Пільштыновай (Русецкай) з мэтай характарыстыкі вобраза аўтара і ступені яго праяўлення ў названым творы. Вылучаныя пры аналізе стылістычныя асаблівасці тэксту (інтэлімізацыя аповеду шляхам выкарыстання прыналежных займеннікаў, ужыванне інверсіі, рытарычных воклічаў і пытанняў) дазваляюць сцвярджаць, што «Авантуры» былі напісаны на аснове жыццёвага вопыту рэальнай гістарычнай асобы і не з'яўляюцца штучна створаным мастацкім творам.

Ключавыя словы: вобраз аўтара; абстрактны аўтар; наратар; мемуарная літаратура XVIII ст.; стылістычны аналіз; нараталогія.

У XX ст. даследчыкі літаратуры прыйшлі да меркавання, што не канкрэтныя героі і сюжэт, які апісвае пэўную падзею ці гісторыю жыцця аднаго чалавека, забяспечвае адзінства і цэласнасць твора, а стаўленне аўтара да прадмета, яго погляд на рэчаіснасць [1, с. 3]. Сучаснае літаратуразнаўства імкнецца сфарміраваць агульнае ўяўленне пра ролю аўтара ў творы і формы яго праяўлення, але да нашага часу сустракаюцца даволі істотныя разыходжанні ў разуменні самога тэрміна «аўтар». У сувязі з гэтым некаторыя даследчыкі прытрымліваюцца думкі, што вызначэнне сутнасці дадзенага паняцця немагчыма без даследавання кожнага канкрэтнага твора [2, с. 76]. Асабліва цікава «шукаць» аўтара ў творах мемуарнай літаратуры, калі чытач у большай ступені, чым у творах іншых жанраў, упэўнены, што кожнае слова ў тэксце – адлюстраванне сапраўдных біяграфічных і гістарычных фактаў.

Наяўнасць аб'ектыўных, пазатэкставых звестак пра жыццёвы шлях пісьменніка дае магчымасць правесці выразную мяжу паміж біяграфічным аўтарам, стваральнікам твора, і наратарам, які з'яўляецца адлюстраваннем аўтарскага светапогляду, пэўнай канцэпцыі, згодна з якой будзецца ўвесь тэкст. Але існуюць помнікі мемуарнай літаратуры, якія застаюцца адзінай крыніцай вывучэння біяграфіі свайго стваральніка. У беларускай літаратуры гэта «Авантуры майго жыцця» [3] Саламеі

Пільштыновай (Русецкай). У сувязі з адсутнасцю біяграфічных звестак пра аўтарку некаторыя даследчыкі ставяць пад сумненне існаванне такой гістарычнай асобы як Саламея Пільштынова і лічаць «Авантуры» фіктыўна створаным аповедам, які не заснаваны на рэальных падзеях і з'яўляецца выключна данінай павагі папулярнаму ў XVIII ст. жанру прыгодніцкага падарожжа, апісанага ў мемуарнай форме.

Даследчык нарталогіі В. Шмід выказвае меркаванне, што біяграфія пісьменніка не з'яўляецца першасным фактарам, які павінны ўлічвацца пры аналізе яго творчасці, бо канкрэтная гістарычная асоба заўсёды знаходзіцца па-за светам літаратурнага твора і існуе незалежна ад яго [2, с. 41]. Безумоўна, пісьменнік праяўляецца на ўсіх узроўнях створанага ім аповеду, але вобраз, які фарміруецца ў свядомасці чытача, з'яўляецца вынікам адзінства дзвюх форм аўтарскай прысутнасці – абстрактнага аўтара і наратара.

Калі наратар праяўляецца ў самой кампазіцыі твора і падборы моўных сродкаў, то абстрактны аўтар ствараецца пісьменнікам з дапамогай фантазіі, адбору і пераапрацоўкі ўласнага жыццёвага матэрыялу. Іншымі словамі, наратар забяспечвае форму аповеду, а абстрактны аўтар напаўняе яе зместам і адначасова сам з'яўляецца яго напаўненнем.

Пры вывучэнні мемуарных твораў часта ідзе гаворка не толькі пра наратара як цэнтр кампазіцыйнай арганізацыі твора, але і пра наратара фіктыўнага, які нібы распавядае пэўную гісторыю. В. Шмід мяркуе, што размежаваць абстрактнага аўтара і фіктыўнага наратара дапамагае аналіз стылістычных асаблівасцей тэксту, бо «індэкс, якія паказваюць на самога аўтара, з'яўляюцца, як правіла, не наўмыснымі, а міжвольнымі. Бо аўтар звычайна не мае намеру адлюстроўваць самога сябе, ператвараць сябе ў фіктыўную фігуру. Самавыяўленне аўтара... у такой жа ступені не залежыць ад яго волі, як і міжвольнае самавыяўленне любога, хто гаворыць» [2, с. 77].

Ужо напачатку першай главы «Авантур» назіраецца стылістычная асаблівасць, характэрная для ўсяго тэксту твора. Амаль у кожным абзацы аўтар ужывае прыналежны займеннік *мой* у розных формах, што, паводле стылістыкі, з'яўляецца адным з відаў інтымізацыі аповеду, калі пры з'яўленні слухача апавядальнік несвядома імкнецца абараніць тое, пра што распавядае. У першым сказе твора дадзены займеннік паўтараецца ажно тры разы: «У маладым веку *маім* выдалі *мяне* мае бацькі [у арыгінале – *rodzice moje*] (Яўхім Русецкі) замуж з Літвы, ваяводства Наваградскага, за лекара Якуба Гальпіра, з якім я гэтага ж

года паехала ў Стамбул, і адразу прынятыя мы былі ў прыстойных людзей, бо ён быў надзвычай добры лекар медыцыны, і Пан Бог нас благавіў, і да нас павярнулася Фартуна» [3, с. 11]. Даследчыкі нараталогіі мяркуюць, што выкарыстанне такіх займеннікаў уяўляе сабой самавяўленне аўтара, хоць і частковае.

Акрамя таго, займеннік *мой* мае асаблівасці ўжывання ў творы: калі гаворка ідзе пра рэчы і прадметы, якія належаць аўтару, займеннік знаходзіцца ў прэпазіцыі, захоўваючы прамы парадак слоў. Аднак ва ўсіх выпадках, калі згадваюцца блізкія аўтару людзі, за рэдкім выключэннем, прыналежны займеннік ставіцца ў постпазіцыю да назоўніка, на які ўказвае: «Пасля праз некалькі месяцаў *маімі стараннямі і даследаваннямі*, з якое гэта прычыны памёр той наш пацыент, і мы так шмат мусілі за яго плаціць, дазналася я, што тыя апошнія лекі, ад якіх чаўш памёр, зрабілі ў Стамбуле ў адной аптэцы, паводле рэцэпту *майго мужа*, і там быў пры гэтым адзін габрай, лекар Фансека, і ён з зайздрасці ўкінуў у ступку, дзе гатаваліся лекі, атруты, і такім чынам памёр той турак. І казалі я *мужу майму*, каб даў позву аптэкару, навошта ён дазволіў габраю атруту дабаўляць да лекаў» [3, с. 13]. Акрамя таго, што непрамы парадак слоў у праявічым творы з'яўляецца прыкметай гутарковага стылю, выкарыстанне інверсіі несвядома падкрэслівае важнасць і блізкасць аўтару асобы, пра якую ідзе гаворка.

У творы часта сустракаюцца цытаты, аформленыя як простая мова. З пункту гледжання стылістыкі такі прыём адлюстроўвае непасрэднае развіццё маўлення: «А *муж мой* адказаў мне: „*Дзякуй Пану Богу, што мяне не пазбавілі жыцця. Добра, што на грашах скончылася*“» [3, с. 13]. Важна адзначыць, што аўтар такім чынам узнаўляе не толькі словы персанажаў, але і перадае свой уласны ўнутраны маналог: «З плачам звярнулася да апекі ў Святое Тройцы Адзінага Бога. Журботная, не вячэраўшы, пайшла спаць. Меркавала: „*Дасць Бог, заўтра раніцаю ўцяку куды-небудзь і схавваюся ад гарачае рукі, пасля, Пан Бог добры, неяк перажыву і гэтак няшчасце*“» [3, с. 19–20]. Такі перанос акцэнтаў з сюжэтнага аповеду на план ацэнкі сведчыць пра тое, што твор напісаны непрафесійным аўтарам, які сутыкаецца з цяжкасцямі пры спробе ацаніць персанажа, у выніку пакідаючы чытачу магчымасць зрабіць гэта самастойна.

Аднак, у творы сустракаюцца элементы аналізу падзей мінулага: «*Я лічу так*, што да мяне яго розныя добрыя лекары лячылі, але Пан Бог не аб'явіў гадзіну, калі ён ачуняе, а я на гатовае лекі свае, хоць і кепскія,

дала, і тады прыйшоў час, і Бог дапамог праз мяне» [3, с. 21]. З пункту гледжання нараталогіі, такое адасабленне аўтара, калі ён успрымае сябе ў мінулым як аднаго з персанажаў і робіць высновы падчас напісання твора, можа з'яўляцца паказчыкам таго, што аповед ствараецца чалавекам, які сапраўды перажываў тое, што апісвае. Пісьменнік праяўляе сябе, міжволі адкрываючы яшчэ адну форму аўтарскай прысутнасці – аўтара-персанажа.

У месцах кульмінацыі аповеду эмацыйны стан аўтара праяўляецца праз выкарыстанне рытарычных воклічаў: «А тут ужо і дзень, а тут ужо і каляска ля брамы ад яго мосці пана чаўша Орта, каб прыехала лячыць ягонага зяця. *Ах, мой Божа, як я спалохалася!*» [3, с. 20].

Таксама твор насычаны рытарычнымі пытаннямі, якія аўтар нібы задае чытачу, але за імі прасочваецца імкненне даць апраўданне ўчынкам персанажа-аўтара: «Я вельмі шкадавала, што такое ўчыніла, бо не ведала, што галоўны лекар сам яго лячыў. *А, урэшце, што мела чыніць?*» [3, с. 19].

На аснове праведзенага аналізу стылістычных асаблівасцей тэксту мы прыйшлі да высновы, што ў мемуарным творы «Авантуры майго жыцця» назіраецца перавага міжвольных праяўленняў аўтара над прадуманым выкарыстаннем наратыўных сродкаў, што сведчыць пра рэальнасць асобы, якая напісала твор на аснове ўласных успамінаў. Гэта дазваляе сцвярджаць, што ў «Авантурах майго жыцця» праз вобраз абстрактнага аўтара праяўляецца не фіктыўна створаны наратар, а аўтар біяграфічны.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Орлова Е. И. Образ автора в литературном произведении: учеб. пособие. М. : [б. и.], 2008.
2. Шмид В. Нарратология. М. : Языки славян. культуры, 2003.
3. Пільштынова С. Авантуры майго жыцця: [раман] / [пер. з пол. мовы і камент. М. Хаўстовіча]. Мінск : Попурри, 2015.
4. Романова Н. Н. Стилистика и стили. М. : Флинта МПСИ, 2006.